

Transkript intervjua

Trajanje: 02:53:15

Razgovor vodio: Zoran Vučkovic

Intervjuisani: Hazim Bato Maglajlić

Zoran: Sa nama su danas Hazim Bato Maglajlić, ovaj, Dražen Crnomat, Milica Pralica i Zoran Vučkovic. Ovaj, radimo taj intervju u okviru jednog projekta tako reći koji smo mi nazvali usmene istorije Banja Luke. Pričamo sa ljudima koji su stari Banjalučani bili ovdje prije rata, neki ostali, neki otišli, kako su se proveli u gradu, šta vide kao promjenu, ovaj, njima najbližu onu intimnu ličnu i ovu neku na društveno političkom planu. Isto tako vi ste već vidjeli otpilike upitnik, al' evo da krenemo sa prvim pitanjem, ovaj, kad se pomene Banja Luka na šta vas to prvo asocira?

Bato: Ja sam bio beogradski student, a u Banja Luku sam bio zaljubljen od djetinjstva. Bilo mi je jako teško otići u Beograd i ostaviti sve svoje prijatelje poznanike i ostale i Beograd mi je postao grad u kome sam morao učiti i naravno, ovaj, bilo je i provoda, bilo je tu sticanja novih poznanstava itd. Ali, Banja Luku, miris lipe, miris Vrbasa, odlazak recimo na rijeku i ne vidite čamac jer je rastinje, a čujete udarac štime od kamen, kad god zažmirim ja to osjetim. A Banja Luku volim kao grad bez obzira ko je u njoj i kad je u njoj i kakav je. I ja nju i danas volim. A šta me može asociirati na Banja Luku na moje djetinjstvo, divno djetinjstvo koje smo imali, valjda smo bili taj neki srednji staež što se kaže, nismo bili nešto posebno bogati, ali smo imali dovoljno da nisam osjetio nedostatak, ni glad ni neimaštinu. Kuća je bila uvijek središte i stjecište gdje smo se okupljali i vraćali. Velika je to familija Maglajlića koja je čitavo ljeto znala provoditi i ponovo se skupljati iako su svi pomalo odlazili i otišli u Sarajevo i u Beogradu sam imao majčinu sestru kod koje sam otišao da studiram i zbog nje sam izabrao Beograd, odnosno roditelji su insistirali. Prema tome Banja Luka je nešto što ja nikada, nikada nisam mogao zamisliti da je napustim, da odem, da odem negdje raditi da odem negdje živjeti na drugo mjesto. Razmišljao sam o tome jer smo kao djeca puno puta otišli u Makarsku. Onda sam razmišljao ako bi baš morao negdje ići da bi izabrao Makarsku da idem stanovati u njoj zato što mi je Makarska bila draga. I ti ljetni praznici u Ferijali i u dugom boravljenju na moru i tako. To je, govorim zbog toga što sam na kraju završio kod Makarske, kad sam morao otići. (osmjeh)

Zoran: Zamjenski grad.

Bato: Da, da bio je zamjenski grad.

Zoran: Recite mi sada kako izgleda vaš život '70-tih ili '80-tih godina u Banja Luci?

Bato: Banja Luka poslije zemljotresa je počela naglo da se mjenja. '69 je bio taj potres kad sam ja bio još u Beogradu. Zbog tog potresa i svih tih nekih previranja ja sam i skratio studije. Pa sam onda umjesto da upišem ovaj, petu godinu ja sam sa četvrte uzeo prvi stepen i diplomirao i morao sam doći jer je i kuća bila trebala je da se ruši, a otac nije želio da se ona tada ruši. Tako da se moralo sve to popravljati i tako dalje, a nije se dizao ni neki veliki kredit ni nešto. I tako da sam ja sticajem okolnosti došao, oženio se i počeo raditi. Bio je to onaj period kad ste mogli sa jednom platom kupiti sebi najveći regal i otplatiti ga u

tri rate, recimo, a da ne osjetite, pogotovo ako oboje radite. To je bio period pripreme novog ustava '73 pa onda to je bio period i kad se samoupravljanje počelo razvijati itd. Ja sam tada otišao i služio vojsku u Kraljevu, zatim se vratio i zaposlio u Termomontaži u Energomontu. Išao sam postepeno, prvo sam bio referent pripreme, iako su samo tada u to vrijeme bila dva inženjera u čitavaj firmi koja je tada brojala 150 do 200 ljudi. Da bi recimo pred sami rat ta Termomontaža narasla na 550 radnika, a Energomont 1500 montažera. To je bila poslije Union investa najveća montažerska kuća na području Bosne i Hercegovine. Radništvo je moram reći jedan detalj, radništvo je imalo puno pravo, međutim taj zakon o udruženom radu i inače ovaj, zakon koji je štitiio radnika je najviše štitiio neradnika. Radnika nije trebalo štitiiti, poštteni i dobri radnici su radili i imali uglavnom nekakav sređen i uređen život. Jako puno se stanova djelilo, djelilo se kredita za individualno stambeno izdržavanje, naravno kad je počeo veliki priliv radnika nije se to moglo obezbjediti za svijuu, pa je bilo i malo nezadovoljstva. Uvijek su se za jedan stan ovaj, pravile liste pa se onda moralo određivati pa se onda išlo i na sudove i tako dalje i tako dalje, jer kad pustite da se ljudi između sebe dogovaraju i razgovaraju to je onda bilo pomalo neorganizovano. Ali u svakom slučaju najveći dio ljudi u ono vrijeme je bio zadovoljan svojim položajem i svojim životom. Međutim kad je ondašnji Branko Nikolić, mislim da je on bio predsjednik, ovaj, u ranguu današnjih premijera, kad je rekao da ne moramo sve izgraditi tada, nego moramo ostaviti da nešto grade i naša djeca. Tad je građevina počela da stagnira. Međutim problem je bio što su 2/3 Jugoslovenske privrede bile naslonjene na građevinarstvo. Recimo, industirja namještaja, industrija tepiha, industrija prozora i vrata. Recimo, u Drvaru je bila jedna tvornica koja je mogla da napravi za mjesec dana sva vrata u cijeloj Bosni i Hercegovini da ne kažem u Jugoslaviji. Ili recimo, ovaj, tvornice tepiha, tvornice krovnog materijala, cigle, crijepa, ciglane, keramičske tvornice, sve onda naravno, betonsko željezo, ove, platovaljene trake, lim, pokrivanje, oluci, sve je to odjednom prestalo. Što je najgore prestao je i dio turizma, jer smo mi radnike slali u koje kakve privatne ili društvene pansionere kad su radili u Šipovu ili Jajcu ili u bilo kojem mjestu gdje se nešto gradilo. Onda smo mi radnike slali i plaćali im smještaj, ručkove, doručke itd. I oni su tamo radili i to je zamrlo, zamrla su putovanja između gradova. Recimo oko olimpijade mi smo radili u Sarajevu, Sarajlije su radile u Banja Luci i recimo sedmično se po tri, četiri puta nedeljno išlo na službeni put. Nije bilo baš puno tehnike koja je danas, bili su samo faksovi i to oni koji su išli na onu traku. Počeo je nagli razvoj elektro-tehnike i elektro-industije tako da je dakle i to donekle zaustavilo potrebu za velikim brojem radnika.

Zoran: Koje su to godine o kojima pričamo?

Bato: To su već osamdesete, to je već poslije osamdesete, '86 ja mislim ili '85, Nikolić rekao da ne moramo mi sve napraviti, ustvari već '80 smo mi recimo radili, Banjalučka operativa radila je u Bagdadu hotel današnji hotel Palestina. To je Bosansko-Hercegovačka operativa radila, a naša građevinska operativa je radila i radi Iračku kuću mode koju je projektovao Omar Merbe i koja je bila jedna reprezentativna građevina u Bagdadu, radila je Rajna i Kozara faktički i Energomont iz Banja Luke. I tad smo već počeli, razmišljali i slali radnike jer je ovdje prestala gradnja. MI smo razmišljali i slali radnike u brodogradnju, pošto smo imali jako puno montera grijanja odnosno zavarivača i jednih i drugih i limara i tako dalje, tako da išli smo u Pulu išli smo na Škver u Split išli smo u Kraljevicu čak smo radili i na Korčuli.

Zoran: Znači ozbiljno ste se reorganizovali?

Bato: Već smo morali da radnike šaljemo van, preko Energo projekta smo slali radnike u Kuban u Rusiju, tako da smo imali i tamo šezdesetak ljudi u Kubanu kod Krasnodara. Tamo se radio jedan ogroman kompleks, poljoprivredni kompleks za preradu žita, zobi, makarona, riže, te ono sve što se radi, one grickalice i ove ostale potrepštine koje je pravio recimo PIK Beograd je bio ogroman, a to je bilo kao recimo osam PIK Beograda, toliko se radilo u tom. Slali smo radnike i u nekakvu tvornicu frižidera, to je pred ovaj sami rat, imali smo radnike u tvornici frižidera u Ukrajini, tamo se radilo, još je bio i Sovjetski savez kad je to počelo. Onda je pao Berlinski zid naravno i onda se to počelo urušavati. Imali smo dosta radnika i u Njemačkoj, pošto smo bili članica Mont investa onda smo jako puno radnika slali i u Njemačku, kažem jako puno a znalo ih je biti i po 30, 40 i onda smo od tih nekakvih plata koje nam je isplaćivao preko Mont Investa onda smo u startu na početku rata mogli da podjelimo nekakve dobre plate, jer je u tom periodu sto maraka bila odlična plata. Prevelika plata u tim uvjetima inflacije.

Zoran: Sad već ulazimo lagano u taj period kad se ekonomski već osjeća turbulencija nije stabilno i kako jel se tu osjeća i politički se zakuhava?

Bato: Kad sam ja recimo osjetio da će doći do nečega što niko nije sanjao da bi moglo biti. Mislim da su počeli oni događaji u ... ja sam išao da dogovaram da šaljemo radnike u Rusiju. I dolazim tamo u Beograd u Energo projekt i pitaju me kad će kod vas? Ja njih nako u čudu pogled'o i reko zašto? Pa morate i vi izbjeći. Ne znam ja sigurno neću jer ću se odmah predati. U tom smislu smo razgovarali, ali tad' sam počeo da razmišljam. Imao sam jedan ovaj kao nikad kome je bila Jugoslavija. Na jednoj strani je bila ondaj dio zapadni na jednoj istočni Bosna je zakačila i jednu i drugu stranu. I onda sam nacrtao flomasterom želje Velike Srbije i nacrtio sam flomasterom Hrvatsku do Drine. I onda taj dio je naravno uhvatio cijelu Bosnu. Onda sam skicirao u Bosni jedan taj veliki dio. Tad nije još bilo raspada, nije još pojavio se ono da su oni rekli da se odcjepljuju. Ja sam osjetio isto tako da će do toga doći, bio sam predsjednik akcione konferencije, bio sam u toj nekoj politici, nisam rano otiš'o ja. Nisam rano postao član Saveza komunista to sam ja postao tek pred samo zaposlenje. Nisam bio u vojsci i ostalo iako je to bila želja moga oca koji je bio od '43 član partije, a majka od '45. I oni su želili da imaju sina, čak nisu uspjeli ni ćerke da ubjede i one nikad nisu bile u partiji. Ali su bile u mješanim brakovima tako da nismo bili opterećeni s tim nekakvim. I pošto sam bio tu, pravio sam uvijek nekakve programe rada, akcione programe, jer se partija počela puno puno upošljavati i u proces proizvodnje. Davala je neke sugestije, jer je bilo tih negativnosti, bilo je krađa po preduzećima bilo je ekscesa po preduzećima. Recimo kad je trebalo kod nas da se pošalju radnici u Libiji jedan od radnika je došao to proljeće. To je bilo godinu prije našeg rata, stavio ovako tri metka na sto i rekao ja sam bio tada šef sektora, nisam bio (19:23 Slabo razumljivo) i rekao ovo je za tebe, ovo je za tebe, ovo je za tebe tu su bila trojica koji su sjedili u kancelariji, kaže ako ja ne odem u Libiju. A pošto sam ja bio bio šef sektora i znam da je on već bio u Libiji pa kad mu je dodijalo udario je šakom od zid slomio je prste i naravno vratili su ga nazad da se liječi. Jer nije bilo tamo alkohola, nije bilo, ja sam onako malo rekao na primjedbu pa ti si bio u Libiji zašto si se vratio? Ovako s leđa me je tako fino udario, otvorenom šakom i reko tebe nisam ništa pitao. Kad se to moglo događati u firmama, zvali smo mi SUP itd. Al oni kažu to je vaš problem. On je bio suspendovan, ali je recimo došao kući pa je sve prozore porazbijao golim rukama. Ja sam onda shvatio da njemu nije ništa doći i ubiti moju djecu. I onda sam insistirao da se vratio na posao. Znači već tada je počeo raspad sistema, niko se nikoga nije bojao. I tad sam ja to izmeđuostalog osjetio, i onda sam kad je

u Srbiji, mislim da se zvala Anđelkovička, bila je predsjednica izvršnog vijeća Srbije, kad je proglasila i zahtjevala bojkot Slovenačke robe. Jer je počelo da se govori o tome kako jedni druge ovi razvijeni eksploatišu ove nerazvijene. Mi njima šaljemo lim oni prave gotove proizvode lijepe pa nam ih prodaju. Mada niko nije, ne može se tvrditi da u Nišu nije bilo bijele industrije. I televizora, svaka republika je imala i televizore i mi smo imali Čajevec i Slovenci su imali Gorenje, ali su oni to nekako radili kvalitetnije i bolje, nekako orgazovanije i tako dalje. Tako da su svi bili su crnogorski frižideri i sad odjednom neko proglašava da Slovenci neće, a tamo je bila ova ljevaonica, u Jesenicama bila je velika ljevaonica željeza, imali su i oni prljave industije. Ali, eto ne znam valjda je tada nekakav memorandum koji je tada bio zamišljen dopro do nekakvih ljudi koji su to prihvatili i počeli takve priče, a ja znam ako je Jugoslaviju išta vezivalo kao Jugoslaviju to je bilo zajedničko tržište. Ono jeste da je, da su recimo Hrvatska i Slovenija se otimale i borile protiv toga da pomažu, počevši od ovoga velikog potresa koji je bio u Skopju kad je tada na svaki prodani proizvod u cijeloj Jugoslaviji za Skopje išlo 2% ili 1% ili 0,5%, ali su svi davali, pa je recimo za nerazvijene za Kosovo i za Sandžak i ostalo oni su morali davati kolač. Onda Hrvatska je imala devize i turizam pa su htjeli da to sve što je tamo da ostane kod njih, iako su 90% tada radnika Jugoslovenskih ostavljali svoje dvije ili tri plate u turizmu. Hrvatska se tek sada nakon dvadeset godina vratila na one grane na kojima je bila '91, '90. Tek je sad to vraćeno, međutim cijena toga se zna. Koliko su sada zaduženi, zaduženi su oni sami jedno 10 puta više nego što je čitava Jugoslavija bila. Tako da sam ja tad' osjetio da će doći do raspada i vratio sam partijsku knjižicu sa sledećem obrazloženjem: "Ne mogu da se borim protiv unitarizma i separatizma, znači osjećam se bespomoćnim, a neću da snosim posljedice takvog razvoja situacije." I vraćam partijsku knjižicu. I tad sam pošto sam volio ipak nekakav društveni rad, odmah se priključio horu (24:44 Slabo razumljivo) u Banja Luci koji je držao probe u sadašnjem kulturnom centru Banski dvor i gore smo na gornjem spratu imali probe. Tad su počele i propagande i konferencije partija koje su počele da se politizuju. Ja sam bio ogorčen jer komunistička partija vjerovatno nije vidjela izlaz, nisu vidjeli izlaz, ustvari, Marković je vidio i napravio je dobru stvar u onom periodu i mogli smo sve to napraviti bez krvoprolića. I mogli su se rastaviti, jedni, drugi i treći da je bilo imalo političke volje. Ali je, ne znam šta je to ušlo u narod, tamo su se naravno počeli vraćati ti emigranti sa ustaškom orijentacijom, ovamo srpski nacionalizam koji do tada nikad nije postojao počeo se buditi. Počele su se nosati kosti Lazarove i tako dalje i tako dalje. I moja majka koja je umrla '90 samo se brinula šta će biti sa mojim sestrićem koji je bio iz mješanog braka u Beogradu. To je bio mislim iluzorni strah, ona nije znala šta će biti sa njenim sinom nakon dvije godine et' (smjeh). Osjetio sam da će to biti, zašto govorim o Plećitiju i ovom, jednom smo bilo na probi i čujemo da je dole skup SDA. Nisam ja ni znao šta je to i ušao sam i vidio Izedbegovića na bini kako govori, kad sam sa balkona gore pogledao sastav ljudi koji tu sjede zamotane žene koje do tada nisi mogo sresti u gradu koje su odnekud došle da slušaju njegovu izlaganje. I kad sam čuo da je njegov osnovni cilj da se sruši komunizam i partija i da kad oni dođu da će se jesti zlatnim kašikama, ja sam se nasmijao i ušao, jer među tolikim ljudima nisam vidio ni jednu jedino Banjalučko značajno političko lice ili nekakvu ličnost bilo koje provincije. Bilo je onih švercera koji su naravno u onom sistemu bili ovaj marginalizirani odnosno bili pod kontrolom, jer nisi smio kupiti 100 karata za utakmicu pa ih izaći i prodavati po duploj cijeni, to nisi smio raditi. Nisi smio prodavati cvijeće koje nisi proizveo, nisi smio otiću u Split pa kupiti karanfile pred osmi mart po ne znam ni ja po kojoj cijeni pa onda doći ovdje pa ih rasparčavati po ne znam ni ja deset puta većoj cijeni i takvi su mogli da se nađu tamo. Ali ni jedno značajnije lice nisam vidio. I SDA u Banja Luci nikad nije zaživjela sa nekim značajnijim ljudima, ljudima koji su imali nekakvu realniju sliku i gledali tu politiku drukčije.

Naravno da su oni kad su počeli ovi događaju prvi nagulili i rekli da im je neko puc'o u stan. Nije, ko će brate znati u Boriku čiji je stan, kad ljudi ono pucaju u zrak pucaju po svim stanovima.

Zoran: A ovaj, vrlo prirodno nadolazite na pitanja, a otprilike zanima me i to oko drugih partija, šta je donio politički komunizam i kako se razvijao?

Bato: Ja sam tada ustvari izbjegavao skupove te koji su održavani tamo iz prostog razloga što nije me to puno ni zanimalo i nisam, znao sam da mogu oni i pobjediti i tako dalje, ali su po meni bili menni su se najblaže rečeno gadili takvi govori i takvi susreti jer sam ja ipak dijete ljudi koji su bili članovi partije, bio sam opredeljen za tu partiju. Ja sam u toj partiji vidio nešto fino, pozitivno, nešto što nas svrstava u isti koš ne pitajući ko si i šta si, a u tom košu je po komunističkom manifestu nemaš nikakvu privilegiju zato što si član, ništa ne očekuj. Mada je ovaj, prećutno onda počelo se, nisi mogo biti predsjednik odnosno sekretar, predsjednik rada u ono vrijeme, predsjednik socijalističkog saveza, predsjednik komiteta, uvijek su trojica bili. I taj ključ je u Bosni jedini mogući da funkcioniše kako treba. Recimo bilo koja od ovih partija da je u ovoj konstalaciji kakava je bila po sastavu stanovništva ne bi mogla demokratski funkcionisati, zašto? Zato što je onaj entitet brojniji i naravno da će gurati svoje. Ako je 36 % bilo muslimana 31% srba, a 16% ovih naravno da će ovi uvijek gurati svoga, ovi će gurati svoga, oni treći i ne mogu gurati svoga, prema toma taj ključ što je partija provodila, kako je rečeno bolje je i presoliti nego nedosoliti, to je izreka od jednog od ovih starih kadrova. Jeste, bolje je u kadrovskim pitanjima i presoliti nego nedosoliti. Što znači i pretjerivati, pa nek pretjeruješ mora on biti, bio sposoban ili nesposoban ovo mora biti Hrvat, ovo mora biti srbin, ovo mora biti musliman itd. Iako su u partiji svi bili faktički nevjernici, moro si se deklarirati kao ateista. E sad zašto ti kao ateista moraš biti srbin, Hrvat itd. To je svodjenje stvari u realne okvire u životu. Kažem nisam išao da slušam, uglavnom su bili dole u parku Mladena Stojanovića skupovi, bio je jedan dobar sindikalni skup na trgu današnjem ispred Boske na onoj terasi. Tad je bilo govora o tome da je potreban mir da je potrebno da se ti predizbori da se sačuva to nekakvo jedinstvo, da se ne smije razbijati, bile su i mirovne šetnje kroz Gospodsku ulicu.

Zoran: Koliko je to bilo posjećeno?

Bato: Bilo je dobro posjećeno, međutim kad je 10% nenormalnih koji žele da se to razvali onda se to vrlo lako razvali. To je bilo posjećeno, ali recimo teško si to mogao vidjeti na televiziji, jer su novinari, jer su i oni bili nekako već su tad počeli ako ne pišeš protiv onih tamo onda ne možeš u ovim novinama i obratno. Dobro se sjećam gledali smo Jutel i Goran Milić je jednom upravo lijepo imao jedan svoj uvod kad su počeli ovi događaji tad je već Tuđman izjasnio se šta želi i Milošević. I on je onda lijepo rekao ne spori pravo niko Srbima da žive u jednoj državi, ne spori niko Hrvatima da prave državu kakvu želi i hoće, ali metode koje su se počele primjenjivati s jedne strane su neprihvatljive, s druge strane zar to mora sve biti u prvoj godini njihovog mandata, jer su oni proglašeni na četvorogodišnji mandat pa je on sad postao predsjednik Hrvatske i on sad hoće u prvoj godini da napravi samostalnu Hrvatsku, a Slobodan hoće da zadrži Jugoslaviju i to u onim granicama u kojim najviše živi srba. Što je isto tako bilo iluzorno i neprihvatljivo za najveći dio ostalih. Tako da sam i ja taj nekakav Milićev stav shvatio kao nekakav znak da možda imaju nekakve snage koje mogu da spriječe ono najgore. Čak je i Goran Bregović imao jedan svoj spot gdje stoji gore na nekom najvišem spratu neke zgrade, pa tamo se čuju zvona, tamo se čuje džamija i tamo se čuju sinagoge, i on ovako kaže zar nema ništa ljepše od ovoga i tako zar nam

treba..tad je i onaj Pljuni i zapjevaj išao onaj album, ali što rekao Balašević svijet ne možeš s pjesmom spasiti.

Zoran: A ovaj pitanje jedno znači, osjećalo da recimo se taj neki mirovnjački ili taj neki spori proces koji je možda mogao u četiri godine, a ne u prvoj riješiti situaciju nije se mogao pretočiti u politiki nekakav pokret?

Bato: Teško je bilo, zato što kad su bili ti prvi izbori Markovićeva ideja je propala, iako sam ja glasao i mislio sam da će najveći dio ipak je dva miliona članova partije bilo u toj partiji u periodu '80 tih godina. Bilo je nekoliko stotina hiljada ljudi koji su se izjašnjavali kao Jugosloveni, među njima sam bio i ja u ono vrijeme, sad više ne mogu biti Jugosloven, al' Bosanac mogu. I to neću prestati nikad, ne prihvatam ništa drugo. Sam početak tih događaja u Banja Luci i u Bosni bio je nagovjestio je da nema šanse da se to riješi mirovnim putem. Kad je počelo u Hrvatskoj mi smo to sve gledali, u jednom mometu odlazi partija preko ovoga mosta u Gradišci koji nije bio puno srušen zato što nisu stavili dovoljno eksploziva na onoj strani, stavljeni su portoni preko rupa i prešla je armija u taj dio zapadne Slavonije. U tom dijelu zapadne Slavonije je vrlo malo mjesta i ta mjesta koja su bila mala nisu imala veliki broj stanovnika. I sastav stanovništva je bio dosta šaren, al' nije bilo mladih, tu su već tad bili ostali stari i oni koji su bili zaposeni u onim kombinatima, a ti kombinati su se već počeli raspadati i mladi su otišli u velike gradove. I tad kad je armija tamo prešla naravno da je ovaj taj svijet kad je napravljen prvi sporazum da se armija mora povući taj svijet je sav došao ovamo u Banja Luku. Oni su došli u Banja Luku i bili su tamo gdje je sada studentski kampus. Onda su došle tolike prikolice, traktori, kola i koješta da je to bilo strašno gledati. Jer oni kažu mi ne znamo ratovati mi samo znamo praviti pšenicu. I tad smo mi predali ovu vikendicu da se još neko u nju smjesti. I naravno da se osjetilo, odjednom se kod nas ovdje u firmi dižu ljudi i šalju se na tamo na vojnu vježbu da čuvaju taj dio. Veliki dio radnika se kod nas krio od mladih ljudi. Ja se dobro sjećam još se uvijek moglo preći iz Kladuše za Zagreb pa sam ja išao da pravim ljudima ove radne vize, tzv. detašmanske vize da idu u Njemačku i trebalo nam je radnika, al' uzima ih vojska i oni se kriju. Mi ni ne znamo šta se događa, jer on kaže ja sam otišao pa se javio, a nije se javio jer se ginulo. Ovdje se gine, a on na vojnoj vježbi. I dobro se sjećam da smo jednom tražili jednog radnika, ja ih pošo tražiti sa vozačem u ovim selima ovamo i onda se ja pojavim, ja sam u civilcu i tako, a oni misle da ja njega ganjam da ide. Ja onda moram otići kod roditelja i fino reći, ne radi se o tome, treba nam radnik za Njemačku i hoću da ga odvezem. Jer ja sam njih stavlj'o u kola pa otiš'o u Zagreb pa otiš'o u ambasadu i dogovario. Bio je tamo neki za te papire jedan Golubić se zvao i to, onda je s njima to sredim, napravim i odvezem ih. A oni dugo ne vjeruju, ne vjeruju i onda kad svate da nije o tome pitanje odu pa ga nađu. To je bilo još kad je bilo u Hrvatskoj. Jedan od inženjera koji su sa mnom radili sadašnji direktor Termomontaže je bio otišao na to ratište i bio je ranjen u nogu i vraćen je i izliječio se i došao je ponovo raditi u firmu. Kad su počeli ovi naši događaji, kad je došla naredba da mi više ne možemo biti direktori, odnosno rečeno je ovako ne mogu biti na radnim mjestima na kome su dostupne formacije. Šta to sad znači i portiru su dostupne informacije. Prema tome mi smo njega predložili i on je postao ratni direktor taj koji je bio na tom ratištu hrvatskom. I puno radnika je tada bilo dignuto i otišlo je da ratuje prema Kninu, ovamo preko Save.

Zoran: Jel bilo diskusija u okviru preduzeća tada?

Bato: Naravno da je bilo diskusija. Recimo mi smo tada radili u Srbu jednu ambulantu. Radovi ovi grijanja, klime, ventilacije i koješta i došli su njihovi iz Knina investitori kod nas na sastanaka. I tako dođoše kod nas i mi smo na sastanku i oni počеше vaditi iz džepova bombe (smjeh) kaže spremajte se i čuvajte to. Tako da kažem tad je se to već osjetilo da će se to prečiti, jer kaže mi smo svi naoružani i čekamo kad će početi. Kažem to je bilo prije nego što je to puklo jer tek je to ljetno tek bilo one barikade.

Zoka: Znači naoružanja na pretek? (Osmjeh)

Bato: Na pretek. Puni, svi puni ko šipak.

Zoka: A znači postojala je interna odluka unutar firme da se spašavaju radnici?

Bato: Nije, nije to nismo mi ništa spašavali to je bilo sticajem okolnosti, mi smo radili kao da se ništa ne događa. Evo još jedan detalj o čemu puno govori. Kad je počelo prije ovog 7. maja koji se tu spominje, došli su nam, još sam ja bio tehnički direktor, a direktor Termomontaže je bio Bojan Pavlović pravnik, diplomirani pravnik, gradsko dijete iz zgrade pored pošte. I došli su tri uniformisana kapetana odnosno oficira vojske, tad se nije zvala vojska Republike Srpske, nego ne znam kako se u početku zvala. I došli su kod nas na sastanak, prvo je bilo pitanje šta će vam ovaj idiot na zidu? Naravno bila je Titova slika, Bojan je bio dosta hrabar i kaže im ja ga nisam ni stavio neću ga ni skidati, a vama ako smeta vi skidajte mene to ne interesuje, šta imate vi ovdje i šta hoćete ovdje? Kaže mi smo došli da vi nama date ovu prostoriju jer je Energomont naslonjen na raskrnicu koja je vodila ovaj tranzit i onaj odlazak prema Bronzanom Majdanu i dominira tamo dio one Energomontove zgrade dominira tom raskrnicom i kaže mi bi ovdje stavili štab. Bojan je bio hrabar i rekao, vi nam je možete oteti, al' ja vam je neću dati i mi vam je nećemo dati jer mi radimo mi imamo radnike. Mi smo ove godine napravili 3000 stanova, nije bilo 3000 al' bilo je nekoliko zgrada koje smo mi napravili i tako. Oni su se samo 'vako nasmijali i jedan od njih kaže vi što ste napravili za godinu dana mi to srušimo za dva sata. Ja nisam ništa progovorio bio sam moram priznati bio sam frapiran i zanijemio i bio sam kukavica da bilo šta kažem. Odma' nakon toga nije prošlo ni mjesec, dva počeli su ti događaji, onda je rečeno Bojan nije direktor, ti nisi tehnički direktor, onda sam ja postao kao neki referent i nešto. I moram ovaj detalj stvarno spomenuti zato što sam juče prisustvovao prolasku kroz grad sa onim bebama, jer ja to moram istaknuti, jer stvarno ta fama i to manipulisanje sa tim je nešto najgore što ljudi ne mogu da prihvate i shvate i što se i dan danas sa tim igra. Šta se dogodilo? Dogodilo se to da Banja Luka nekoliko nedelja nije imala struje. Pošto nije imala struje nije radila tamo kod njih kisikana ona u Ramićima koja proizvodi kisik i došlo je naređenje odnosno ovi doktori su rekli mi moramo isključiti 12 ili 13 aparata pod kojima su bebe. Tad još uvijek u Banja Luci nije bilo etničko čišćenje i bilo je koliko je bilo otprilike 40% muslimana 60% srba. Znači među tim bebama moralo je biti i muslimanske i hrvatske djece naravno i srpske. I sada međunarodna zajednica je zabranila letove i na televiziji Beogradskoj prikazuju tamo demonstracije i nekakve žene urliču tamo, šta se radi ubijaju se djeca, da bih ja ovome Bori Račiću koji je postao direktor rekao Boro, pa jeste li vi normalni mi sada na kamionu imamo 150 boca plina i kisika, nemamo na kamionu, ali kamion vozi 30, 20 boca, ali imamo kisika koliko hoćeš jesi li ti ponudio? Boro Račić kaže Bato pa nisam ja malouman, naravno da sam ponudio, al' su mi se smijali, oni su mi se smijali i rekli ostavi to na stranu. Naravno da se sada otkrivaju neke stvari, jer kad bi se to poteglo i kada bi se tužio neko zbog toga onda bi se saznalo ko je naredio da se to isključi. Jer je suludo razmišljati da se nakakv kisik vozi avionima iz Srbije u Banja

Luku. Mislim to je smešno. I sada te isključene bebe čije se majke imena se znaju, nisu samo srpske nego bilo je i muslimanske i hrvatske djece, ta nedužna djeca, te nedužne bebe bile predodređene da ako se isključe aparati da neće preživjeti i aparati su bili isključeni. Ali kažem za kisik je potrebna samo struja, uređaji su bili još netaknuti, Ramići nikad nisu bili možda su ih Amerikanci bombardovali '95 ja to ne znam, ali su bili ovaj mogli da rade samo je trebao jedan jak agregat da se doveze i da se kisik napravi.

Zoran: To je i donekle demistifikovana je ta priča i postoje ono i u ozbiljnim publikacijama da je zapravo to bila ratna propaganda.

Bato: ...da bi se oslobodilo nebo..

Zoran: ...jeste..jeste.

Bato: Ja sam naravno jedan dan došo u firmu, prvo da ispričam o prvim događajima kad je napravljena blokada dolazimo na posao i odjednom kažu oni koji dolaze koji su blizu punktova koji su uspeli doći na posao nešto se događa čudno. Ne može se proći blokirana je Banja Luka, uniformisana lica, napravili su punktove s oružijem i sprječavaju prolaz. Niko ne može ući svi se vraćaju nazad. I Bojan meni kaže haj' da vidimo šta se događa. Mi polako dođemo do dijela još nije bila crkva napravljena mi smo tek popravljali vrelovod između ove opštine i ove kulturnog centra Doma kulture. Tamo je bio položen toplovod i vrelovod koji su Osječani kad su radili naravno gledali su da uštede. Šta su uštedili? Kad su se postavljale cijevi onda su se one sa topljenim masom koja se zvala plubit pluto i katran u korita se stavljao i salijevao oko cijevi. Tad je Osječka nekakva firma pravila to po Banja Luci te, to je relativna skupa tehnologija i to su radile one asfalterke, one što su kuhale asfalt. Pa se one podlože odnosno naftom tope taj asfalt i stavljaju preko cijevi, a ti Osječani su kad je noć, jer se one ne gase, dok je ti zagriješ ponovo on samo ubacuje friški i onaj pečen. A oni da bi uštedili oni su pola cijevi zatrpali zemljom, to su korita od lima, zatrpali zemljom i samo po vrhu stavili i ti kad dođeš to više niko ne bi mogao naći da ne bi skroz razvalio pa provjerio. I nakon dvadesetak godina kad je to bilo, to je bila '69 zemljotres znači '70, '71 nakon dvadeset godina te cijevi su propale. I mi smo kopali taj vrelovod da vadimo van i tad su se otkrili temelji, znalo se da je tu bila crkva, ali su se onda vidjeli temelji crkve i ostalo. I mi smo tad topili taj asfalt i došli smo, stao sam kod onog dijela kad smo otišli da vidimo šta se to događa. Tamo gdje su ona dva kipa tamo je bila služba društvenog knjigovodstva tamo su se nekakva dvojica u plavim uniformama i s puškama nekakvim stajali i zabranjivali ulaz u opštinu i ja sam onda došao i došao kući i otišao popodne na punkt koji je bio kod tvornice obuće Bosna gdje okreće trineska. I tamo je ekipica sa onim uniformama, malo, malo pa pucaju u zrak, vrte se ondje, valjda su očekivali da će neko možda da im udari. Međutim, stiže im bijeli mercedes donese im ručak, bureke i ono i dijele im, bile su Beogradske registracije, mercedes je bio Beogradskih registracija. Znači to je bilo organizovano vjerovatno iz vana, to nije bila Banjalučka ideja, niti je bilo u organizaciji tadašnjih struktura koje su vladale gradom. Jer još nije bila primopredaja vlasti NDH, SDA; vamo-tamo, oni su samo razmišljali o tome, meni su recimo došli da kažu učlani se u SDA i bićeš direktor toplane. Ja njima se smijem i kažem toplana sad ima toliko gubitaka po tim cijevima i toga, da ne može ugrijati ni pola grada zbog toga, dotrajale instalacije. Plus nema se para ni za naftu nizašta, a reko kad bi mi poklonili, ne to ja se toga ne bi prihvatio, a kamo li u SDA da ja uđem pa šta je vama. To nije moja opcija niti je to moj ovaj politički izbor.

Zoran: Jeste li imali drugih političkih ponuda?

Bato: Drugih nije bilo, samo su rekli da uđem u SDA biću direktor toplane, pa sam se nasmi'o i to je tako prošlo. Nije bilo, mada je ovaj, tad tadašnji nekada on je kao bio u SDA cvjećar Maše Ganić odjednom je postao veliki musliman i učlanio se tu i tako. Ali su bile glupe ideje, ja kad sam njih u razgovoru privatnom čuo o čemu oni razmišljaju to su bile smješne ideje. Mi ćemo promjeniti demografsku sliku Banja Luke, jer ćemo naseliti muslimane iz Sandžaka gore na Grab. Ja njih gledam i kažem ne znam prvo gdje to ima mjesta na Grabu da se oni nasele, to je jedna stvar. Jer tamo to je brdo gore su gušteri i zmiye, to je jedna stvar, a druga stvar, moja djeca kreću u srednju školu ti hoćeš da dovedeš nekakve muslimane iz Sandžaka pa da njihovu djecu primaš na posao, a gdje će moja djeca raditi? (Osmjeh) Mislim u tom smislu je bilo razgovora koje su oni imali ideje da kao promjene demografsku sliku Banja Luke. Eto, koliki im je bio domet, politički domet s jedne strane. S druge strane...

Zoran: ...pa dobro opet su uspjeli...

Bato: ... S druge strane oni kažu, ne brinite, nemojte se sikirati, mi mislimo na vas neće ovo trajati dugo, ono što je u početku rata govorio Alija i kada su se oni sastali tamo i rekli ništa se vi ne brinite mi ćemo se dogovriti, međutim na šta se ovo sve svelo danas.

Zoran: A ovaj, kada stavite to sve u perspektivu kako je Banja Luka bila drugačija možda od drugih gradova Jugoslavije i po čemu slična naravno?

Bato: Banja Luka je imala, imala je strukturu, gradska ova, imala je strukturu da je bilo otprilike podjednako pogotovo zato što su srbi dosta napustili Banja Luku poslije onog rata, tako da je poslije rata bilo ovako ta struktura je bila podjednaka, 30, 30, 30. Sav dio sela pogotovo prema lijevču ovamo bio je katolički, odnosno oni kažu hrvatski, dio sela sa ove strane je bio pravoslavni, a onda u međuvremenu je vojska poželila da napravi poligon na Manjači. Uzeli su tu zemlju, vojska je naravno imala novac i veliki dio tih ljudi je došao u Banja Luku i u ovom prstenu između sela i grada napravio kuće. Dobili su dobre novce od vojske i stvarno su naselili taj dio. Tako da se demografska slika opštine počela puno mjenjati, puno je i tih hrvata sticajem okolnosti i 'vako i 'nako bilo otišlo otišlo u Zagreb, puno naših viđenjih ljudi je otišlo u Zagreb i prije rata. Tako da je bilo razmišljanje recimo, Banja Luka je bila velika opština, da se naprave dvije ili tri opštine u Banja Luci, mada je uvijek partija zagovarala da se ne gomila taj neproizvodni kadar. Zašto da imamo tri opštine, zašto uopšte Skender mora da ima opštinu? Ili zašto mora da ima ovaj tamo, šta oni imaju, ako dođu imaju da rješavaju svoje neke imovinsko pravne odnose dvaput godišnje ili jednom godišnje, a ti sad tamo hoćeš da imaš sekretara, onoga ovoga, portira, čuvara i taj kadar se samo množi. A u kazan se samo slijeva, slabo se odlijeva iz kazna. Partiska indicija je bila da se ne gomila taj kadar, neproizvodni kadar, ali ako se urušava industrija i proizvodnja onda nemaš kuda sa tim ljudima, kud ćeš u poštare ili inkasatore, da plaćaju ili nešto primaju. To je bila ta logika i tako. Banja Luka, mi, evo sad smo imali, u subotu smo slavili 55 godina završetka male mature ove osnovne škole naše ove koju sm završili te Hasim Hadžić i uspjeli smo se naći. Nas 12 je došlo i dvije profesorice, nastavnica Glišić Jelena i profesorica Zdenka Vidaković, francuski i srpsko-hrvatski i jako nam je lijepo bilo, družili smo se. Ja pokušavam da taj antagonizam koji vlada između jednih i drugih pa čak između onih koji su otišli i oni koji su ostali i jednih i drugih i trećih, to je sada postalo tako izražajno, pa čak

pojedini s kojima sam kontaktirao kažu to mimo nas, nećemo, nećemo. Ja nisam od tih ja to pokušavam da skupim, tako ćemo se sad u subotu skupiti za 51. godinu te mature Tehničke škole i tako. Malo da se taj antagonizam razbije ako se ikako može.

Zoran: Znači društveno ste uvijek angažovani?

Bato: Ja hoću da kažem da u ono vrijeme ja nisam znao razliku između pravoslavca i srbina odnosno između pravoslavca i katolika da ne kažemo srbina i hrvata. Jer mi smo bili pravoslavci, svi smo bili bosanci, mi smo bili u Beogradu bili bosančerosi bez obzira zvao se ti Milan, Ante ili Hazim. Ti si bosančeros bio si beogradski bosančeros. Tako da mi nismo puno to ni gledali niti smo na tom osnovu išta u životu ovaj družili se, zabavljali se, niko nije pitao. Možda su roditelji u sebi nešto govorili, moji nisu zato što nisu mogli na to uticati, moje obe sestre su, jedna je bila za srbinom pa za katolikom, druga je bila s muslimanom pa je ostala udovica pa za pravoslavcem. Tako da mi to, ja opet sam imao puno tih nekakvih kontakata i tako pa sam na kraju oženio se sa hrvaticom. Ona nije bila vjernica, ne mogu reći da je katolkinja.

Zoran: Recite mi, događa se to sve da li nastaju neke nove institucije da li se prave dijela određena, spomenuli ste taj birokratski aparat pa je bilo i tu rasprave malo gdje da ide taj kadar koji više nije u proizvodnji?

Bato: Kad sam ja došao u firmu i kad sam našao svoje ime da ne mogu ući u firmu više da moram da se prijavim. Od tada ja sam uspio doći do nekakvog papira u kome je navedeno da moja jedinica nije (01:06:45 Slabo razumljivo) jer nisam uopšte imao namjeru ni pomišljao da se prijavljujem i da idem bilo gdje. Pogotovo što smo još uvijek imali nekakvu nadu to će brzo proći. To je već kraj maja, početak ljeta, ovako ovo doba i tad sam počeo da se sklanjam i da se krijem. Sva sreća rastinje oko moje kuće je visoko tamo prema Vrbasu još više, tako da smo mi to ljeto provodili malo na Vrbasu malo ovamo, a struje nije bilo, a mi kad uhvatimo malo tih vijesti, onda uglavnom slušamo Slobodnu Evropu, Yutel, sve nekakve neutralne, ne slušaš ove ostale stvari. Imali smo informacije jer je moja sestričina radila u vojnom osjeku, a ova druga je radila u transportu Incela, ona je završila saobraćajnu školu. Tako da smo imali informacije, ova tamo što je radila u Incelu došla je i sva je uplakana bila kaže idu oni vagoni i iz vagona one stare sjede žene u onim stočnim vagonima vire kroz one rešetke i vagoni ih voze nešto kao u ono vrijeme kad su jevreji odlazili, onda smo mi posredno saznali da je to iz Kozarca da se voze tamo negdje voze ih pred Maglaj i kažu idite tamo tamo su vaši. I čuli smo, ja sam imao nekih informacija preko pukovnika Marčetića i imao sam određena pitanja, međutim on je bio izričit kaže u logoru nema nikog ko nije uzeo oružije i uperio oružije i pucao na ovu republiku. Malo mi je bilo to, kako se tako lako predaju ljudi moji i sebi dozvole da ih tako zatvore, to mi je bilo malo nepojmljivo, ali tako sam imao informaciju. Da li je to, ovaj, pukovnik pravo rekao ili nije rekao, ali imam jedno sada saznanje, da je on na sastanku, to je jedan od ovih u Hagu svjedoka rekao, da je u tom tamo napadu na Kozarac da je bilo 800 mrtvih, ali su oni, bilo je više, ali su oni smanjili za jedno 500, valjda je bilo 1300. Da li je to rekao Uzelac ili je neko drugi reko, on je imo nadimak Mačak, Mačak valjda si pogriješio za jednu nulu, valjda je 80. On je odmah ušutio jer je znao da je izletio nešto što nije smio reći. Jer u jednom momentu pred ovu zimu, septembar je već bio, bilo je već zahladilo mi smo bili u kući i došla je struja. I tad je bila emisija u kojoj su učestvovali Radomir Brđanin onaj što je bio, jel Borković se zvao i još jedan, oni su imali okrugli sto i

govorili su o trenutnoj situaciji na ratištima. Već je bio probijen koridor, Prijedorčani su i Sanjani vratili se i otišli prema svojim selima, šta ćemo tamo ginuti idemo braniti svoja sela, Jajce još nije pogođeno ili palo. Ne znam kako bi se izrazio za jedne je pogođeno za druge je palo. (Zoran, osmijeh) I mi slušamo tu emisiju i tad se priča o tome kakve su perspektive, šta su ciljevi, itd. Naravno Radovan Brđanin koji je napisao te zakone u kojima u firmama nije moglo oslati više od 2%....

Zoran: ...Radoslav jel' tako?...

Bato: ....Radoslav Brđanin, one je bio građevinar, znamo se i poznajemo, zato što smo na građevinama i ovo gdje smo bili zajedno sjedili na sastancima, i on tada u tom momentu kaže, postavlja se pitanje neko šta ćemo sa nekima koji neće da se odazovu na mobilizaciju? I on kaže a to, a to, ne da ćemo sada na to postati rigorozni nego ćemo kaže to sasjeci u korijenu. Evo recimo kaže direktor Gika Kozara, aludirao je na Danijela Narančića koji je bio Dane, Danijel Narančić je bio predsjednik ove glavne radne zajednice, kaže on umjesto da šalje ljude na ratište on im pravi vize da idu da rade u inostranstvu, njemu ne da nema mjesta u Republici Srpskoj, njemu nema mjesta na ovoj planeti. On je to tako izgovorio, a moja Jasna koja je bila saradnica sa njim odmah je rekla evo ga sada je Dane na odstrelu. A o čemu se radilo u ljeto te godine ja sam se kriju, zvonio je telefon i javljaju mojoj supruzi da će doći i da će joj uzeti pasoš. I stvarno mi smo se tamo sakrili iza kuće došli su iz supa tri uniformisana policajca i uzeli joj pasoš. Moj prijatelj i kum je nekada radio u supu bio je komandir saobraćajne, prepozno je jednog od te trojice i onda je otišao u Novoseliju da pita šta je razlog da joj uzimaju pasoš. I ovaj je rekao ne čačkaj po tome to je nalog ratnog štaba. A o čemu se radilo, radilo se o otme da je Radoslav Brđanin tražio od njih da novac od Semoja, hotela koji se radio u Moskvi, da novac firme uplate u Dijamant, klub onaj, kafić onaj koji je bio u Novoj Varoši. Bio je Dijamant klub i da se na račun tog Dijamant kluba uplalti novac da bi se kupila nafta za toplanu. Čuj nafta za toplanu preko kluba Dijamanta, kad ima toplana svoj nalog i svoje, a potpisnici za taj novac bila su ti moja supruga, bila je Marija Jarak, koja je tad bila u radnoj zajednici, koja je bila jer Gik Kozara je prije rata imala 12.000 radnika. To je bilo sve i jedna firma građevinska u ovom dijelu je bila u toj radnoj organizaciji Gik Kozara počevši od Vrbasa, Krajine, Standarda, nekoliko je bilo ovih oura, plus Jajce, Sanski most, Prijedor. Svi ti gradovi su imali svoju građevinsku operativu, Čelinac itd. I tad je rekao, a ove kaže posebno muslimane što se kupaju po Vrbasu oni nemaju šta više tražiti mi ćemo lojalne kaže ostaviti, i lojalni imaju sve privilegije čuvati ih ko kap vode na dlanu, a ove neloyalne što se kriju, bježe i neće u vojsku njima više nema mjesta ovdje. Poslije tog je moja supruga, koja je insistirala još ranije da mi bježimo, ja sam rek'o neću ja sam ovdje i ovdje ću ostati ovdje imam prijatelja i dok kod oni imaju šta jesti imam i ja, nemam razloga da idem. I tad je od pukovnika pastorka došla i morala je ići onim konvojem za Beograd i tada sam ja odlučio da i ja napustim Banja Luku. Supruga je ostala da zamjeni nekretnine da nađe kako će i gdje će i ona je ostala i ona je za mnom došla u Beograd. Čekao sam skoro mjesec i po da mi se napravi viza, svima sam jedno 150 viza napravio za radnike za rad u Njemačkoj, a sebi nisam (osmijeh) tako da sam morao tamo čekati da bi ja dobio vizu da bi sa Jugoslovenskim pasošem mogao preći za Njemačku. I uspio sam. Tako da ne mogu ništa o tom periodu dalje govoriti kako je došlo do toga kad je počelo rušenje džamije jer sam ja već bio tamo. Međutim kad sam došao, to je već bio novembar mjesec, kad sam došao u Frankfurt naravno odmah sam počeo da pišem jer sam i u Beogradu čekajući mjesec dana u Beogradu sa svojim prijateljima, onim poznanicima sa kojima sam bio ovaj, imao neke bolje spoznaje tad sam već svatao neke stvari koje mi ovdje nismo mogli

ni čuti jer nije bilo struje, a ni vidjeti jer se nismo smjeli kretati. Ja čak ne znam ni moji najbolji prijatelji kako su oni i kako su živjeli i da li su imali šta jesti itd. To su bili ovdje profesori, ovaj jedan je bio u supu u tehničkoj službi, ovaj tamo je Braco je bio doduše komandir stanice milicije pa je otišao raditi u Čajevec dobio je otkaz prije toga. Tako da nemam te spoznaje kako se to ovdje i šta se i koji su organi formirani itd. Znam da je bilo, da je bilo priče da Karadžić nije htio odustati od Sarajeva odnosno nije želio da prihvati Banja Luku kao glavni grad te nove države, on je mislio da će to biti Istočno Sarajevo i da to može biti samo tako i on nije volio Banja Luku. Inače mi banjalučani i Sarajlije se nismo mogli bez obzira na pripadnost nacije. Evlija Čelebija je davno jednom napisao kakva je razlika između Banjalučana i Sarajlija, kaže Banjalučani žive kao da neće biti sutra, a Sarajlije žive kao da će od sutra sledećih 10 godina zavladatai glad (osmjeh). Tako je zapisao Evlija Čelebija. To sam dobro zapamtio.

Zoran: Znači različite vremenski filozofije životne.

Bato: I mi ja sam to doživljavao, čini mi se da je svako Sarajevsko jaje dvožuto.

Zoran: (osmjeh)

Bato: Moji zetovi iz Sarajeva su bili i sad jedan kaže pravimo Olimpijski bazen i biće najveći na balkanu. I napravili su Olimpijski bazen, ali kraći je bio za centimetar pa su morali štemati da bi mogli staviti na 50m one uređaje da mjere, jer kad je kraći onda ne može dotaketi tamo (osmjeh). Eto to je sarajevski mentalitet, ti imaš pet spratova ja ću odmah šest, tvoj akvarijum ima 100 l ja odmah uzimam od 200 l. Kod njih ima taj mentalitet, ali uvijek pričam dvostruko smo kažnjeni i jedni i drugi, Banjalučani koji nisu voljeli Sarajevo su otišli tamo, Sarajlije koje nisu voljeli Banja Luku su morali doći u Banja Luku. I ni jedni ne mogu još uvijek, možda će njihova djeca, ali oni koji su iz Sarajeva došli '92 ne mogu se pomiriti sa tim i ne mogu zavoljeti Banja Luku.

Zoran: Ja bih da predložim da se izmjestimo negdje jer mora se raditi.

Bato: Dobro onda.

Dražen: Možemo sići dole.

Bato: Tu smo stali. Upravo ovdje smo mi proveli najveći dio toga. Tamo smo imali neke studentice koje su odmah na početku rata otišle jer su firme malo slabije stajale. Minimalac pa nema plate, jer supruga je radila u radnoj zajednici Gik Kozara, a ja u Energomontu. I u mene je bila plata minimalac za svijuu, mi smo imali jedino prednost što smo išli na službeni put pa dobiješ ono malo privilegija pa dobiješ dnevnicu koješta i to je jedino bilo privilegija u odnosu na radnike. Svi smo imali one minimalce što kažu. I ovaj kad je to onda počelo držali smo tu studentice i ovdje smo provodili te dane i te noći. Ovdje je isto bio autoelektričar kao i ovaj što je sada i imao je dosta akumulatora. I onda ja probušim ovaj akumulator na onoj pošti je akumulator 12V, a za ove radije i ovo se uvijek koristilo 4,5V pa onda ja tu negdje probušim da dođem do one ćelije od 4,5V pa smo onda mogli radio prikopčati i slušati radio i jednu sijaličicu. Onda sam naučio svoju ženu i kćer da igraju preferans i onda smo mi po cijelu noć, ono sjediš kad se smrkne pa do neka doba osluškuješ šta se događa i tako eto. Pošto je u mene grijanje sa gornjim razvodom onda ne može raditi bez pumpe, a pošto nema struje ne mogu ložiti centralno grijanje onda

sam, a nemaš, nisam imo tad šporet, onda je bio negdje bačen ovdje tek se pravio motel to je trebo biti dom penzionera, pravio se bilo je poluzavršen, mi smo baš radili priključak toplovodni za njega. I ja nađem neki električni šporet tamo bačen pa je gore iskružim, pa nađem neki metalni dio pa gore stavim ploču od ovoga čelika pa onda dole pozadi otvorim za ror pa od onog dole napravim ložište. I ja sam napravio od električnog obični šporet, znaš kako je peko? (osmjeh). I spremno se da tu zimu dočekamo da se grijem i da čekamo proljeće. Jesi li ti uključio?

Zoran: Jesam, taman, taman, odlično je. (osmjeh)

Bato: I tako da sam ja računao da možda mogu ostati, međutim vrijeme je pokazalo svoje i ja sam onda odlučio da djecu pošaljemo za Beograd. Tu mi je jako puno pomogao pokojni Rade Vukosavljević koji je sa mnom pjevao u horu i koji je bio direktor u Metalu i koji je imao jednog vozača koji je svaki drugi dan išao za Kragujevac i vraćao se. Dobro je poznao put. Moje su curice bile maloljetne i onda mi je drugi prijatelj veliki Aco Petrašević, on je bio direktor u Čajevcu, on je imao isto tako dvije djevojčice, i on je dao njihove đačke knjižice i one su priljepile svoje slike na đačke knjižice ovih Petraševićki sjele u taj kamion i on je njih odveo za Beograd. Tamo u Beogradu je njih primio ovaj moj sestrić i one su otišle jedno sedam dana prije mene. Pošto sam dobio te lažene papire da sam borac i da imam šećer 300 jedinica u ono vrijeme 30, ovaj ja sam krenuo i trebao sam, reko mi je sjedni ovdje na autobus i hajde, pukovnik Marčetić. Međutim ja sam reko ne mogu ja to, mislim ne smijem, jer tad je na autobuskoj stanici bilo nepisano pravilo da muslimani i hrvati odnosno balije i ustaše izlazite jer ne možemo garantovati vaš prelazak koridorom, ako vas neko skine mi nećemo da odgovaramo, zato nemojte ulaziti. Znajući to, sestra je insistirala, a on je imao službeni put i dolazi je ovdje i kretao nazad u Nedžariće jer je tamo bio taj tenkovski centar gdje je on bio stacioniran. On je mene stavio u svoj u ono vrijeme, ja mislim da je to bila zastava ili neki od tih auta, sa oznakom vozača, vozačeva supruga i ja. I šutke ja sam bio Nikolić (Živorada) Jovan i ja sam šutio nisam baš puno pričao i on je mene odveo do Bijeljine. I u Bijeljini me stavi u autobus, naravno onome tamo šoferu kaže pazi mi ovoga moga, bolestan je. I ja sam sjeo tu u Bijeljini u autobus, al' se ne znam ponašati. Strah je to ipak. Ne znam se ja ponašati, ne znam ja, nemam, nisam kupio kartu. Pitam ja trebam li ja kupiti kartu, kaže 'ajde srpski borac, a da kupi kartu, sjedi. Ja sam sjeo, još je bilo uniformisanih, dosta ih je bilo unutra, i prešli smo naravno onaj most u Rači i tamo negdje već prema autoputu kad se izlazi u onim selima, oni su napustili autobus. I ja sam jedini civil ostao za Beograd. Negdje tamo na sredini dijela gdje su naplatne kućice između Šida i Beograda vojna policija pregleda autobus, šofer vozač pokaza tamo na mene i oni mene zovnuše naprijed. Srećom da je još bilo toplo tako da nisam na sebi imo jaknu, jaknu sam uzeo od sestrične, kćerke sestrine koja je radila tamo u vojnom odsjeku i ona mi dala svoju jaknu. Jer ja imam tu zimsku uniformu, al' nemam nikakvog šinjela niti išta, a ne možeš otići baš bez toga. I ona je meni dala tako neku maskirnu jaknu koju sam nosio pod rukom al' kad bi je obuko dovde su rukavi. Ja tako izlazim tamo već razmišljam šta da kažem jer ja ne znam ni koja sam ja jedinica ni ko mi je komandant ni ništa. Moji su dokumenti izgorili ja sam dobio duple dokumente i idem samo sa vojnom knjižicom na to ime. I dolazim tamo i kažu daj papire i ja dam papire i oni onako upitaše, jel' imaš oružije? Kažem ja njemu dragi moj, da ja imam oružje ja bi njega do sada prod'o jer su me ovdje poslali bez para. On se smije kaže stari borac imam 45 godina u to vrijeme nisu još dizali stare borce. Tako da sam ja stigao nekako do Beograda. Tamo sam već imao nove spoznaje. Jedan od najboljih prijatelja koji je sa mnom betoniro ovaj hodnik....

Žena: ... a da ispričaš kako te je Dragan lažnim dokumentima izveo?

Bato: ...(osmjeh) upravo sam završio. (osmjeh oboje) I kako me je stavio u autobus. Pazi ovo se snima.

Žena: Ma nek' se snima.

Bato: Sad hoću da kažem kako su me dočekali prijatelji u Beogradu. Mislim koja je to bila ova za mene u jednu ruku jedno veliko iznenađenje. Prvo sam nazvo svog jednog dobrog prijatelja koji je bio stanovo tamo i bio je direktor radio je u onom građevinskom centru preko puta Metropol. Miš Radović, Bato, on mene volio zvati Hazime, samo dođi kod mene. On me primi, treba li ti nešto? Šta ti treba, sve ćemo ti dati. Drugi prijatelj s kojim sam četiri godine dijelio dom on je iz Liše kod Guče selo išao je na saobraćajni fakultet i on je postao tamo kad je završio postao direktor ankete. On opet isto zove kaže ako hoćeš dođi kod mene mogu te ja ovdje negdje smjestiti i tako, al' nemamo mi ni perspektive ni kud si poš'o i on mi nudi novac i sve. Moram ja ovo u šali ispričati kad god je raspodjela, mirovina odnosno penzija mog oca je bila je tolika kad se podjeli na troje, sestre su se već bile udale, kad se podjeli na troje ja ne mogu nikako dobiti dom. Tolika su primanja da ja moram otići u privatni stan. A to opet kad to platiš ne ostaje ti više za provod po Beogradu. I ja onda ilegališem, ovaj, taj Bešević Branko kod koga sam skoro bio u Užicama prije mjesec dana, on dobije dom. Zato što je on sebe izdvoji od domaćinstva sa ocem, otac je bio neki drvodjelja u selu seosko imanje. Pa se on izdvoji kao seosko domaćinstvo i nema primanja i odma' dobije dom. I sad mi dođemo u taj dom ja kao zvanični ilegalac unesu četvrti krevet, prijavim se na recepciju, dobijem studentske bonove prijavim se i spavam. I on meni kaže nikako nisi sretan, da su moji pobjedili mi bi sad bili na Dedinju imali bi vilu, tvoji pobjedili, a ti ne možeš ni doma dobiti. Mislim to su bile te šale s kojima smo se mi znali šaliti. A najbolji prijatelj sa fakulteta kojega sam ovdje dovodio i baš smo betonirali ovaj ovdje hodnik i digli stari pod ispod je bila zemlja i otišli na Jelsku na ljetovanje, sa dva poni bicikla na voz pa u Splitu na trajekt pa iz Starigrada na Jelsku biciklima pa tamo šatorčić na ovaj kamp. U Beogradu istovariš šleper neke robe i zaradiš da možeš se cijelo ljeto vozati sa onom K15 kartom, plaćaš samo trećinu cijene prevoza i možeš obići cijelu Jugoslaviju samo da se ne vratiš, ako se vratiš istim putem ne važi ti. Znači obiđeš okolo, okolo, okolo i onda do Banja Luke. Za jedno putovanje si dobijao tu K15 kartu koja je važila u ono vrijeme za cijelu familiju 30% cijene vozne karte. I nazovem njega u Zemun i kažem Tomo ja sam došao u Beograd, a on onako hladno kaže pa šta vi to nama tamo radite? Ja sam samo ost'o skamenjen nisam znao šta da mu odgovorim. Šta taj tvoj Alija hoće, i šta vi to tamo radite? Kako je on mene doživio u tom kontekstu nije mi nikako jasno, ali vjerovatno je propaganda radila svoje, a on je bio iz Zemuna iz nekog sela, mada je bio u ovoj sobi, spav'o u ovoj sobi. Tako da je znao, nije ovo, jest' džamiju slušam čitav život. To učenje hoće sa džamije i tu molitvu to me prati kako sam se rodio, ali u tu džamiju sam ušao samo poslije zemljotresa da vidim koliku su štetu napravili i kako izgleda to tamo unutra jer nije me to ni privlačilo a u jednu ruku rečeno je to nije mjesto za tebe. Mada sam ja želio i volio kad je onaj mjesec ramazana svi ovdje rastrče se i čekaju kad će se upaliti svjetla na džamiji da idu da večeraju i jedu iako su sva djeca jela i preko dana nije niko postio, al su roditelji postili. I tako o tome, tom korpusu ja pripadam, moj otac je bio jedan od inicijatora da se napravi ova tvornica obuće ovdje na tom zemljištu koje je dijelom bilo i Vakuf. I onda su dobili od opštine odštetu da se ogradi od te neke do zemljotresa '69, '70 to je bila obična drvena taraba koja se sva razrušila pa su tu ulazile životinje i koješta i onda je on organizovao dobrovoljne priloge i ostalo da se to ogradi i napravi. On je tu sahranjen pod petokrakom, danas je to nezamislivo, ali ja ću biti kod njega

tražiću da me spale pod petokrakom (osmjeh). Eh tako da sam ja došao do Beograda i sačekao da dobijem tu vizu za Njemačku i da odem u Njemačku. Drugi moj rođak, on je kapetan vojnog broda, poznati Banjalučanin, on je Bajadilović Mehmet Meho, imam njegovu knjigu Ilidža i njeni ljudi on je iz gornjeg Šehera, njih sedmorica, kuća je iza bazena. I on jedan od najuspješnijih Banjalučana koji je dogurao do predadmiralskog čina, kapetan vojnog broda je pukovnik. On je tada bio u Beogradu i predavao je na vojnoj akademiji i puno je Banjalučana on spasio nije spasio nego im pomogao da im bude lakše kad su u vojsci. A ovdje je imao šestoricu braće i ja sam otišao kod njega, kad sam odlučio da idem tad su moji prijatelji rekli, evo ga, sad je, gotovo je počeli smo se raspadati, sad više nije to ono isto. Ja sam među prvima, to je kraj ljeta, onaj koridor bio probijen, oni ostaju došli su ovdje da se oproste sa mnom, bio je došo i doni'o one papire i rek'o da budem ujutro spreman da će doći sa vozačem tu i da ćemo krenuti. Otišao sam kod Mehmeda, Mehe, on je vojno lice u ono vrijeme, mislim da nije još bio penzionisan, na višoj ratnoj školi predaje. Ovaj pukovnik Mačetić kaže da nije u životu boljeg i rječitijeg pedagoga slušao kao što je naš Banjalučanin Mehmed, Meho Bajadilović, a njegova majka i moja majka od moje majke su dvije sestre. I ja sam otišao kod njega i pita me šta ti misliš o ovome? Ja kažem ja sam prvi izaš'o, i vjeruj mi sad kad sam ovo sve sagledao i vidio, nakon ovih mjesec dana u Beogradu, mislim da niko neće ostati. Ma nije moguće, pa ja pričam sa svojom braćom. Ja kažem Meho ti pričaš, ali mi smo svi u tolikom strahu, mada ne vjerujem da mogu da nas toliko prisluškuju da znaju sve, ne može to je ne moguće. Oni tebi ne smiju ništa reći, ma oni kaže ne govore ništa. Ma ne govore ništa zato što ne smiju. Oni kažu sve je u redu ne treba nam ništa. Moj sestrić koji se zove Zlatko Starčević, čiji je otac iz Vučijaka kod Gradiške, Slavonac pravoslavac, pukovnik i njegov sin Zlatko rođen u Sisku preziva se Starčević, Zlatko Starčević u Sisku. U Beogradu govori onaj pravi beogradski ekavski jezik. I meni kaže Bato ja dolazim iz Beograda i meni kaže šta vam treba, šta vam fali i donijeću ti šta god hoćeš. I ja mu kažem Zlatko ti nisi normalan, ko će tebi vjerovati ti si Zlatko Starčević iz Siska da si ti srbin pravoslavac? Ne usuđuj se, možeš poslati Gocu svoju i ona je Starčevićka i to je sumnjivo mada je ona Nišlijka rođena je u Nišu, ali reko nema potrebe nemojte dolaziti nemate šta vi. Mislim mi imali smo, može se naći brašna, ulja i šećera, tako da se može preživljavati. Najvažnije je brašna, ulja i šećera, to je važno od toga se napravi stotine jela u ovoj našoj kuhinji orijentalnoj. Tako da kažem da sam ja njemu rekao tada Mehi Bajadiloviću da niko neće ostati. Prvo pismo koje sam uputio kad sam došao u Frankfurt takođe sam napisao i rekao, ne slušajte šta vam govori Alija i ostala pratija, strpite se mi mislimo na vas, bežite odmah jer će biti gore. Ko god može neka se kupi i oni su sa skepsom to primili k' znanju međutim tad su počele te radne obaveze, koje ja, moram priznati, na svu sreću nisam doživio, mada su me tražili i na ovoj adresi jer se nisam odjavio i na adresi gdje je bio stari broj nekadašnji pa se promjenile ulice pa kad sam ja išto u vojsku ovo je bio broj 68., a poslije postao 73. Nurije Pozerca. I oni su na 68. kod isto jednog komšije koji se kriju dolazili mene tražiti. Tako da sam izbjego te stvari. Tamo sam naravno čuo počevši od rušenja džamija, ona situacija po Sarajevu, Markale je li? Ali slušaš jedne pa onda slušaš druge pa onda slušaš u tramvaju kad su se kad je krenuo sukob muslimana i hrvata u hercegovini kad tamo one žene kažu pa to je trebalo davno napraviti jer krst je krst i mi se razumijemo itd. Ja sam takve stvari tamo viđao i odmah sugerisao da svi idu, i naravno kad smo polazili uglavnom ubijena je u nama bilo kakva nada povratka, ljudi su odlazili stvarno sa dvije kese. Šta su preživljavali to ste slušali od boljih i drugih i ovih koji su prošli taj put i oni su odlazili faktički sa dvije najlonske kese ne računajući da će ikada išta dobiti. Onda je Dejtonski sporazum pružio pravo da se ljudi vrate. Ovdje je bila tada takva situacija da je bilo teško malo istjerivati i znalo se da više niko neće u tuđem ostati. Vrlo rijetki su ostali u

tuđem, a onda oni koji su bili već tri, četiri godine tamo u inostranstvu ja sam imao taj ovaj tu sreću da sam došao među ljude koji su rekli ne zanositi se u Njemačkoj ostati nećeš. A djecu sam, sticajem okolnosti, sa sestriцом malom poslao u Dansku i one su već bile u Danskoj. Njihova majka je već bila u Švedskoj i onda je ona preuzela djecu, ja sam dao saglasnost da ih može preuzeti pa su one onda na kraju otišle u Švedsku. A ja sam ostao u Njemačkoj, a supruga je svoju majku i sestru prebacila u Šućuraj na Hvaru. Nakon 4,5 godina naravno u Njemačkoj sam odlučio, nije odlučio nego su nas istjerali, dobili smo odbijenicu. Pa sam onda, još je bilo friško ovdje, to je '97 godina još uvijek sa skepsom se gleda itd. I ostanem u Hrvatskoj. I tamo u izbjeglištvu se osluškuje kakva je situacija, već su svi umorni od rata i od svega. A ovi koji su otišli pa su sada dobili mogućnost da vrate stanove, a već su se tamo uklopili, već su djeca naučila jezik i krenuli u škole itd. Pogotovo oni koji su otišli u Ameriku dobili su od Amerike sve, ali imaju tridesetogodišnje kredite od kojih 25. godina vraćaju kamate, a 5 godina glavnice. I onda su rasprodali ove stanove najveći dio kad su osjetili da mogu bilo šta dobiti od ovoga od onoga što je ostalo onda su rasprodali one stanove i naravno danas više ne mogu nazad. Zbog tog osjećaja da ne mogu nazad oni su sami sebi u glavi stvorili nekakvu sliku da Banja Luka više nije Banja Luka. Da oni nemaju šta tražiti više ovdje u Banja Luci, oni koji su ostali imaju dosta mržnje i antagonizma koji su tamo otišli pa neki uspjeli. Bilo je jako puno naših primitivaca koji su stvarno otišli tamo u inostranstvo i dobili od onih država ono što ovdje nisu. Tako da je sada je veliki problem napraviti veze koje ja pokušavam napraviti između istih onih koji su ostali i oni koji su tamo recimo muslimana, između srba i muslimana ovdje i onda između srba i srba tamo, pa onda između jednih, drugih i trećih. I uspio sam to recimo prije tri dana došli smo i ovdje smo zajednički pili kafu i slikali se saču vam otići kasnije donijeti slike koje sam podjelio. Gdje su Mirosłavi i Olge i ovaj iz Kanada iz Rijeke iz Postojne i došli smo i tako smo se lijepo družili i niko nikog ne te ne pita, ima i boraca koji su bili u srpskoj vojsci niko ih ne dira, a naši ovi muslimani i tako. Bilo je dosta tako druženja. Eto to je bilo što se tiče samog izlaska, a i jedan dio onoga što želite da znate kakva je sada situacija sa onima koji stariji žele i vjerovatno svi hoće da ovdje završe. Puno ih stiže u mrtvačkim sanducima sahranjuje se, ja slikam stavljam na ono, najžalije mi je što te najgore stvari objavljujem umjesto da objavljujem ljepše stvari i ta druženja. Imamo tu manifestaciju Zelenog mosta gdje se dolazi i gdje ne gledamo na te razlike ni vjerske ni ljudske ni ove, nego zajednički recimo, u Banja Luci je više poginulo nego što je poginulo od ovih. Ne znam ja mislim da ima preko 68. ljudi se ima po imenice ako nije i više ljudi koji su poginuli u toku rata u Banja Luci, a nije bilo ovdje oružanih sukoba. Ali su likvidirani, to je i jedni i drugi i treći.

Zoran: Dolazimo i do jednog pitanja kako vi tumačite ovaj poslijeratni mir? Mislim ok rat je nekako sveo stvari na nulu nekakvu i sad kakav je ovo mir Dejtonski po vama?

Bato: Ja sam rekao da je ostala demografska slika onakva kakva je bila, bilo bi još gore. U takvoj demografskoj slici ne bi mogli ovi koji plačkaju i ovi koji su ova političko ekonomska mafija, jer ja kažem ima politička mafija, ima ekonomska mafija, a sad je politička mafija ušla u sferu ekonomije. I naravno da uzimaju od ovog u ovom dijelu kakav je sada uzimaju nekontrolisano, mada se to sada sve počinje svodi se na ovaj na neke malo realnije okvire, prvo jer nema, drugo što su ovi ipak transparentniji i donacije i ovo što se daje i ovo što se ulaže itd. Svi žele da vide, ovi koji donose iz vana i koji donose, oni žele da vide gdje se to i kako se to provodi, odnosno kud idu ta sredstva koja se doniraju na ove naše prostore. Sigurno ne bi moglo funkcionisati da je demografska slika ostala kakva je bila. To je bilo još gore u ovome

u ovoj konstalaciji, bilo bi u skupštinama tuče. Košto je bilo ono u početku u Hrvatskoj kada je onaj general Bobesko gađao onog srbina sa onom nekakvom tašnom koju je imao pred sobom. Ili recimo ovo u Makedoniji šta se događa, jer da je u Makedoniji bilo rata onda bi došlo do razdvajanja i onda možda bi mogli i funkcionisati, to je očigledan primjer da nešto ne može u toj konstalaciji funkcionisati. Prema tome na Kosovu je isto tako napravljena granica, zna se, vrlo malo ih ima u onim krajevima i ja sam '68 bio u Peći kod jednog prijatelja s kojim sam studirao i znam kakva je tad situacija. Tad su na korzu bile četiri kolone, dvije u onom pravcu dvije u ovom, bile su razdvojene tad' četiri kolone, al' se ipak dobacivalo i gledalo se i počeli se ponegdje mješati brakovi, al' to je '68, '70 godina već kad je ono počelo, tad je počelo da se raslojava i kad je došla ova situacija da se ukine pokrajina i tako dalje to je već onda bilo znak da se sve počinje urušavati i da neće moći funkcionisati u sistemu gdje nema jedne partije. Jednopartijski sistem je mogao pomjeriti i napraviti Jugoslaviju koja je u jednom periodu bila idealna zajednica za naše ove. U jednu ruku nisi smio u jednu ruku nisi imao potrebe da govoriš protiv vlasti. Ako ti je dobro ako ti kao student možeš otići iskopati danas 100 metara kanala pa naplatiti pa ti otići obići more, jezera i pola Jugoslavije sa tim parama. Šta tebe onda briga ko je dekan i ko je predsjednik opštine i ko je sekretar komiteta. A i oni kažem u ono vrijeme možda su imali nekakve vikendice i napravili po ovim brdima, ali eno u Skenderu je vikendicu imao moj stric koji je narodni heroj imao je direktor Incela Ibrahim Maglajlić i imao je njegov vozač Ibrahim Kurbegović, njih tri imali su zajedno tri vikendice jednu pored druge. To je bila neka simbolika da je svako ko je imao, odnosno ko je štedio, ko je htio raditi da je imao.

Zoran: Drugim rječima nije kočeno, nekakv napredak, ako ništa drugo?

Bato: Nismo bili nezadovoljni, živjeli smo u nekom zadovoljstvu. Do pred rat kad je već '87, '88 počelo to ovaj i raslojavanje i ekonomski pad. Plate se bile niske počela je ta velika inflacija, Marković je to bio presjek'o u jednom onom momentu, tako da je stvarno lijepo bilo krenulo i moglo se to održati on je imao jako fine ideje, ali je to već ušlo ukorijenilo se da ovi hoće svoje devize kod sebe, da misle da im je, a ne, srušio se berlinski zid socijalizam je počeo propadati, samo da nedaj Bože da se Kina, da je kineski nacionalizam. Samo nam to fali.

Zoran: Samo nam to fali. A ovaj spomenuli ste ovu simbiozu političko-ekonomske mafije kako gledate na cijeli taj proces poslijeratne i one ratne privatizacije i taj ono sjećanje na to neko radničko organizovanje i ovo sad što se dogodilo sa svim tim migrantima?

Bato: Taj model i to sve, ja danas mogu to uporediti i to ovako gledati, držanje da kažem puk, držanje u toru i u ramu, recimo ja malo više sam gledao hrvatsku politiku pošto sam završio u hrvatskoj do 2012 godine bio sam tamo. Tamo sam želio da tamo zaradim nekakvu penziju koja će biti nešto bolja, račun'o sam da će mi taj period i to da će mi biti bolje nego ovdje, jer ovdje se nije imalo šta ni raditi u tom periodu, mogo sam ja možda i raditi, ali nisam se opredijelio jer sam dole bio sa suprugom, djeca su u Švedskoj bila. I govorim taj model to obezvređivanje to sam gledao tamo, recimo Banja Luka ima jedno dječije odmaralište u Potstranama kod Splita i to je tamo uknjiženo. Bilo je ovdje društvo Prijatelja djece koje je tamo kupilo zemljište napravilo dvije zgrade i to je odmaralište bilo ovaj za Banjalučku djecu koja su, moja djeca su dva puta išla na ljetovanje, ja ih pošaljem pa ih onda i ja odvedem da budu što više tamo. To je devastirano, to je srušeno pokradeno itd. Ali nije oteto knjigama u knjigama je još uvijek to

ovaj tog Društva Prijatelja djece i ja to stalno ukazujem u opštini kad god su ovi naši susreti da se obnovi rad tog društva da se ode tamo pa da se to ako može neki zainteresovani tajkun da se obnovi i da se sredi i da se to ponovo profunkcioniše. Ali kako gledam ovu privatizaciju i tamo se uništavalo sve da bi se prodalo za jednu kunu. Govorim o ovima što su bili u hrvatskom vlasništvu bilo kakvi od ovih tvornica, hotela, mljekara, pivara, punionica vode, to su pokupili ovi probrani jer tu se ovaj svakodnevni kapital sreže. Počevši od ovog što oni kažu tiska, kioska, gdje živa lova stalno dolazi do recimo ovih pivara, to je taj gdje svježe pare stalno dolaze. Il' to obezvređivanje kad pogledamo Banja Luku u kojoj je radio Kosmos, Vrbas, građevina, kompletna građevinska operativa, tvornica obuće, Vitaminka, Jelšingrad jedan, drugi, dolje tvornica hladno valjanih traka, sintetik. To su bile tvornice koje su prvo zapošljavale po nekoliko hiljada radnika, Incel je imao 6.000 radnika, GIK je kao GIK imao 12.000 radnika, moj Energomont je imao 1.500 radnika i to kad se urušilo kad su oni prodali to za sitne pare i otvorili trgovinu, a jedini zaposleni sada na ovim našim prostorima su uslužne djelatnosti, konobari, kasirke i distributeri robe za prodaju. Proizvodnje ako ima nešto malo, vidim da ima nešto malo u tvornici obuće, ne znam da li ima još nešto u Kosmosu, ali i to je vjerovatno, ne znam za koga i tako. Tako da je to jedan zločin koji je urađen prema onom sistemu, ali je činjenica je da je Bosna morala sa gledišta Hrvatske i Srbije, Bosna je morala da se rastoči jer ako bi u Bosni vi i ja i onaj treći mogli mirno živjeti i nastaviti miran život, onda svrha raspada Jugoslavije ne bi ni postojala. Kad mogu tamo što ne bi mogli ovdje još ovdje još nisu ni blizu. Prema tome ovaj Bosna je morala kao model da se razvali jer ta tri, da se dokaže da ta tri naroda ne mogu da žive skupa i svi oni koji su ovaj, ušli u te strukture rata prvo su kad pogledaš došli na vlast uz pomoć ionih trećih, recimo Dodik je bio umiveno jedno lice, za koga god pitam ove naše je glaso za njega u tom periodu jer je smatrao da je on mogao nešto da donese i jednim i drugim i trećim, a onda kad su sad Amerikanci zavrnuili slavine prema njegovom odlasku odnosno dotoku njegovih sredstava sad govori neke druge stvari. U jednom momentu sada kaže da Sarajevo ima više džamija od Teherana, da bi sad rekao da traži Iranske gradove s kojim bi mi trebali bratiti se. To su takvi obrati, ipak se kreće.

Zoran: Al' gdje će? Ovo je super što ste rekli. To i jeste jedno potpuno sistemsko uništavanje.

Bato: Taj zločin koji je napravljen da bi se uništio taj, mi smo počeli i podjelili dionice radnicima pred sami rat. I počeli smo i to je bilo D.o.o. ja sam u tom periodu napravio i nekakav pečat i mi smo počeli tu privatizaciju da se radnicima podjele te dionice kad ste već stekli ta prava po zakonu o udruženom radu i koji su tzv. poznati zurum u ono vrijeme, ali je najviše štiti i neradnika. Pa sada evo vam naša sredstva su zajednička ja imam malo više dionica jer sam dobio od nekoliko radnika jer su rekli mi nećemo daćemo direktoru ili tehničkom direktoru itd. Pa onda je ono skupština pa moj glas će prevagnuti jer imam više glaslova, i mi smo to započeli da bi sada to dvojica trojica ljudi uzeli sebi i rade. Nek' rade ja im ne zamjerim šta ja mogu, nisu jedini, to što smo mi propali koji nismo došli do tih dionica koji nismo neki su u ono vrijeme odmah tužili firme od kojih su dobili otkaz. Pa su ih morali vratiti pa im dati koliko tolko i šta ja znam šta sve. Neki su bili dovoljno pametni da to naprave, neki nisu o tome razmišljali jer su mislili da nemaju šanse da više ikada dođu ponovo na svoje kad su na takav način otišli. Recimo trojica naših kolega kad su bili u Iraku su zaradili nešto i napravili su prvi onaj privatni zanatski centar od fiskulturne sale Tehničke škole. To su bili Karabegović Sulejman, Berdić Džemil i Omer Viđen. I oni su bili njih trojica su uložili neke pare i kredite i napravili ono, neko je na to bio bacio oko i Džemilova žena i majka su

nestale ne zna se ni danas gdje su, od Berdića. Karabegović je naravno morao odmah otići. Viđen je ostao uz svoju majku, al' je ostao kundakom su mu otkinuli prste, negdje su ga sreli u gradu i udarili ga i ja sam sa njim razgovarao on je Omer, ali je bio smješten u Karitasu u onoj nekakvoj gdje je kod crkve radila. Pa sam imao nekakvu telefonsku vezu sa njim i ja njemu kažem šta ćeš tu pa što nisi otišao, kaže ne mogu majka mi je stara, bolesna i nemam kud' je odvesti. Sad je naravno u Zagrebu i vidim da se to ruši i prodaje neko je to preuzeo. Ta građevinska mafija po Banja Luci šta je radila i šta radi pa to mi nikako nije jasno. Ovdje oko naše kuće bilo je oko 2.500 kvadrata i nije bilo ničega do negdje do smrti moga strica koji je ono bio sila eminencija za Banja Luku. To je Šefket Maglajlić, rekao sam da je njegova bista tamo u onom krugu, on je rođen u ovoj kući i dok je on bio živ to se nije diralo. Al' majka je osjetila moja da će oni to uzeti, Banja Luka se mora širiti i meni je to normalno i logično. I ja sam bio spreman da bilo šta da se napravi ako je već ovaj prostor ovako lijep od džamije na ovamo da se tu digne jedna zgrada i da se tu udomi nekakvih trideset stanova. Pa da i ja dobijem stan, nikad to ne bi bio problem, da se obeštete ovi, međutim to što se danas radi i ko to radi i kad to radi. Oni su nama recimo u onom sistemu uzeli taj komad zemlje, to je bio delegatski sistem oni dignu ruke, glasaju zemljište je bio nacionalizovano i onda fino dođu i prodaju to. Ja imam pravo da otkupim, ali onda bi se morao zadužiti sledećih trideset godina. Da kupim ono što je moj djeda nekada platio zlatom i tako. Mislim, ta ekonomska mafija ona koja je vidjela korist od ovoga rata. Jer su oni jedni sa drugima trgovali i oružjem i ovom nažalost na račun života onih koji su stajali u tim rovovima i na koje se pucalo granatama i jednim i drugim i rasprodanim i prepodanim i naftom i koječim. Poslagali su jako puno novca, pogotovo u onom periodu kad je hrvatska uvela svoje dinare, a onda one stare donosili kamionima u Banja Luku otkupljivali devize, onda ovi tamo drugi su počeli štampati nove da bi i oni pokupovali devize i kad je ovdje kad je to krenulo to je bilo '91 to je bilo strašno, to je bilo strašno. Bolje je bilo kad si dobio novac danas da kupiš sebi 5 cigli i da ostaviš u dvorište nego da ostaviš taj novac tri dana. Za tri dana nisi više od 5 cigli kupiti ni pola cigle. Eto to je bio taj fenomen da se unovče one pare koje su prestale važiti. Oni su proglasili nevažeće i odštampali svoje, a one koristi i tu je Banja Luka najviše opljačkana. Ljudi su svašta prodavali i taj fenomen što sam primijetio mi smo znali za to sve i znali smo recimo i taj kad smo imali nekad one obveznice pa smo radili i pravili zajam za puteve. Pa smo svi dali po svoju platu ondašnju, upisali u zajam pa su je grickali, grickali i naplati uzeli za zajam i poslije nam dali obveznice. Kad je prošlo 15. godina mi sa tim obveznicama nismo mogli kupiti ni kutiju cigareta. I to znamo da je to tako. Al' ja doš'o u Beograd tamo su oni počeli isto nešto zajam za Srbiju plus one banke Defina i ono tamo i oni kažu dobiješ glavnica za tri mjeseca, dobiješ kamate za tri mjeseca glavnice a glavnica ti stoji. Ja sam imao ekonomiju predmet kao predmet i kažem to još svijet nije doživio ni vidjeo, da se možeš obogatiti na račun banke, a da nisi vlasnik ili zaposlenik (osmjeh). I ja sam se smijao mada su oni rekli da ovaj, da ima tu neku kao logiku, kupuje se gorivo koje poskupljuje pa nešto tamo pa vamo, i oni koji su prvi uložili su dobili.

Zoran: Ali evo ih i sada na sudu. To je piradinalna struktura.

Bato: Da, da. A danas gledam kako se sada naivno recimo drži pod kontrolom narod. Kaže pokupiće plin i sada se vlada i svi vladajući bore i kažu nije poskupio plin! Mi smo se borili i izborili i neće poskupiti plin, struja, voda, smeće i neće poskupiti. I mi srećni što nije poskupio plin, a sve što se ostalo urušava pojeo

vuk magare. Sve propada, a mi sretni što nije poskupio plin, što smeće neće poskupiti. I što je još najinetersantije i najvažnije je što mediji glavni mediji uz pomoć njih se to sve radi.

Zoran: Ma da, naravno. Zato što su u talu. Ovaj, imam par pitanja tih, prvi povratak u Banja Luku, osjećaj? I još poslije toga šta mislite da je moguća verzija bolje budućnosti, vizija kud dalje društveno? Čuli smo vrlo ste akitvni društveno, taj društveni rad nije stao pa me zanima i iz te vizure?

Bato: Aha, moj prvi dolazak ovdje je bio, mislim da sam došao negdje nakon petnaest godina. To je bilo, znači '92, 2002, 2007 prvi put sam doša u Banja Luku. Bila je kasna jesen, kišno i došao sam u Borik kod sestre. Ovdje su bili sestra i pukovnik, našli smo se na neutralnom terenu i pitala me sestra kako, zašto i ja sam reko ja sam tamo i nemam ništa svoje. To su sad ovi detalji, ali bilo je kišno bilo je vrijeme kestena i zamirisao mi je kesten, odjednom neke ulice, 15 godina nije ni mal' period, u onom zadnjem periodu koje su bile napravljenje i probijene prolaz ovaj nekakav i tamo vamo. I ja sad ne mogu da se snađem, jer ih još nisam u onom periodu za tih godinu dana nisam ih još usvojio u očima u sliku pa nekako kao da nisu postojale kao da su napravljene u tom periodu, a nisu napravljene. Jer tad još 2007 nije počela ta fina, prava, velika gradnja, bilo je nešto urađeno nekih novih kuća i koješta. Prešao sam samo preko mosta da obiđem grobove svojih starih i bio sam sedam dana. Sedam dana je ta kiša padala ko'da nebo plače za tim. I tako da taj prvi susret je bio prilično tužan, poslije toga sam još nekoliko puta navraćao kratko jer radio sam tamo na otoku, i onda sam dolazio samo kad je neka sahrana ili neka svadba ili tako. Pa sam navraćao i dolazio i vidio da se možemo družiti. Bila je svadba i to baš ovaj mješovita svadba, naša rodica koja je bila od ovoga Fuada Turalića koji je bio ovaj agronom pa je imo kćerku Azru udala se za jednog Stojinića tu iz, i bila je velika svadba, on je tu iz Mejdana odnosno Obilićeva. U blizini je društvenog doma, ustvari tamo iza ovoga đačkoga. I onda je to bila svadba u restoranu onom tamo iza, ono škola. I bilo je perfektno, došli ljudi iz Sarajeva jer supruga ta bila je Sarajka i tu je radila, Mersa. Oni su tu ostali, oni imaju stan i sad imaju stan pored Boske ona apoteka pa gore. I vidio sam svi su tu zajedno, svi zajedno slave, svi zajedno jedu, svi se zajedno grle, ovaj je tamo bio pukovnik u armiji Bosne i Hercegovine, ovaj je bio ovdje, onaj je bio ondje, to je bilo prije 7 godina, znači počelo je to nekakvo druženje i tada sam shvatio da se te stvari moraju prevazići, moraju se zaboraviti, jer mržnja izjeda dušu, izjeda čovjeka. Onaj ko je sam sebe ubjedio da mrzi, ja sam mislio da neću neke stvari moći zaboraviti itd. Bilo je, nisam ni ja imao, bilo je trenutaka, ja sam recimo jednom krenuo sa Zelenog mosta s one strane imao sam prednost i bio sam možda jedno na trećini mosta odavde se zajurio jedan i juri prema meni. U njega nov jugo u mene star stojadin, i pošto sam ja sporije vozio mi smo došli negdje do sredine mosta, a on je zajurio se pa došo do mene i sad stojimo i gledamo se. On ima uniformu, a ja sam u civilu zna se, već je tu ljeto, i on malo se povuče u rikverc i ja mislim on će se vratiti, a on u prvu buuuuum sa onim novim, onim mene udari. Ja mislim se pošto ja znam da sam u pravu, sto puta je policija dolazila i vraćala one koji su odavde išli. Ja reko da zaključam auto pa da iziđem, on će njega uzeti zapaliti i otići. I ja šta ću vratim se. Drugom prilikom bila je jedna situacija kad je ovdje bio jedan momak ubijen u Vrbasu i jedan se čovjek vratio sa ratišta čuo da mu žena nije bila vjerna i onda došo tamo i ubio ga je, musliman muslimana, al pogrešnog čovjeka. I onda je ovdje bila velika blokada, to su bili punktovi bilo je to sve da se nisi mogo okrenuti. Ja sam imo taj papir, al piše tamo da sam ja ipak Maglajlić Hazim, i ona tamo patrola kažu gledaju, šta ćemo? Hoćemo li njega baciti ili ovaj papir baciti? I ja sam uspio nekako se vratiti u dvorište i ući u kuću. Ljeto je to, još nisu ti, al ta je bila atmosfera oni uhvataju tog momka koji

je ubio tog čovjeka, sva sreća pa je musliman ubio muslimana, da nije musliman ubio srbina. I onda još jedna stvar koja me je strašno, ovaj pogodila i pokrenula me da moram otići. Bio je razgovor sa Ovenom i Stoltenbergom i Koljević koji je Banjalučanin koji zna kako izgleda Banja Luka i javno na televiziji izjavljuje: "Mi znamo da se u Novoseliji sprema ustanak i da se tamo krije 500 mudžahedina". Novoselija kompletna nema 150, 200 kuća, plus sa one tamo strane kompletne su bili izišli, ljetno je, uniforme, znaju se, gore se lože vatre roštilja se, i koješta. Ujutro se zna koliko se kruha proda, vidi se svaka kuća i zna se ko se kreće i ko se ne kreće. I on kaže mi to znamo. Ja sam tada očekivao da će se napraviti čišćenje Novoselije, jer kad on tako nešto izjavi čovjek koji zna Banja Luku i ja ne znam je li, dobro on se poslije ubio, ne znam da li se ubio ili su ga sklonuli, šta je razlog njegove smrti ne znam. I kad sam to čuo uvuče se u čovjeka neki strah. Kad krene Novoselija, doće Šeher pa će dići ovo. Jer stalno se priča kako se stadion žica se pojačava i oko stadiona se pravi logor u koji će staviti ove muslimane koji nisu otišli u rat. Tako da je to ubrzalo moju ideju o odlasku. A sada kada gledam, nakon svega ovoga, taj naš suživot, meni je bilo veliko srce kad sam vidio te momke vaše što su došli iz Beograda da onu kolaboraciju četničku Nedićevsku da je ogole. Mislim to mi je bilo veliko zadovoljstvo i slušati i gledati. Kad uđem u ono dorište i vidim one vaše parole jednostavno bude mi drago. Bilo mi je drago kad sam otišao i uslikao i stavio i ovaj marš, kako je pisalo ono, ovo sada za 9. maj. Pa vidim starih jugoslovenskih zastava pa vidim slika Narodnooslobodilačke borbe. Na žalost ovi su otišli na neke razgovore u Srbiju tamo na paradu i to ih nije zanimalo. Ali ovaj bilo je lijepo vidjeti i da je došlo jako puno mladih ljudi. Prošle godine je to bilo, ali je struktura bila uglavnom ove sjede glave. Ovog puta sam vidio dosta i mladih ljudi i poznatih ljudi, naših starih Banjalučana koji su došli. Pa sam ih stavio tamo na ovu svoju stranicu koju tako malo vodim. Eto to je ovaj, taj suživot pokušavamo oživjeti. To je jedna stvar, druga stvar ja pokušavam, eno tamo unuka, kaže što će ti klavir ti ne sviraš. Ne sviram, ali možda će unuk htjeti ovdje doći i svirati. Teško da će se oni vratiti jer ja volim reći da tamo, mi imamo i onu tribinu koja se u okviru ovoga razgovara pa oni svi kažu dođite, dođite izvolite ulažite, ali ja kažem ovi moji unuci, oni navijaju za Bosnu i Hercegovinu. Oni navijaju za Džeku, vole Bosnu kao Bosnu i Hercegovinu, ali ja ne vidim da ta Bosna i Hercegovina živi u Banja Luci. Ima jedina stalna zastava je ova ispred ovoga sveučilišta jel' i ispred islamske zajednice to je jedina mjesta gdje stalno stoji zastava Bosne i Hercegovine. I davno sam ja javno izjavio na komentaru kad je Kopanja Stanković pa sam ja posl'o jedan sms komentar da se taj suživot ponovo napravi itd., ali na žalost Bosna više ne stanuje ovdje. Nema je. I dok god je ta politika takva da se, jer prihvaća se republika ko republika za ono što ti treba i što moraš. Pasoš ako nećeš, ako nećeš bosanski nećeš otići li ne znam još neke stvari. Međutim to da ravnopravno stoje sve tri zastave toga dugo još neće biti. Da li će biti ikad to je sad veliko pitanje. I onda ja kažem da ako moja djeca vole Bosnu, oni žele da osjete taj duh Bosne i Hercegovine pa nek' je i Republika Srpska. I ja sam volio Bosnu kao Bosnu, al kad se pjevalo Hej Sloveni meni je bilo ovoliko srce. Zadnji put smo ga otpjevali 22.aprila '92 u Banskim Dvorima domu kulture, bila je jedna svečana akademija povodom 22. aprila i taman kad smo završili Hej Sloveni izlazi onaj čovjek i počinje onu priču mi smo napadnuti, naša sela gore, naše ovo, naše ono, hvatajte se oružija. Tad smo se pogledali i razišli i više nikad nismo imali ni jednu probu. 22. aprila zadnji put smo kao hor otpjevali Hej Sloveni, '92.

Zoran: Na dan Oslobođenja Banja Luke.

Bato: Ali meni i dan danas se kosa malo naježi. Što mi je bilo neobično bio sam na autobuskoj stanici u Drveniku u Hrvatskoj i jedan mladić i ja sami stojimo, vjerovatno je Hrvat, ne znam šta je, ali njemu na telefonu zvonjava Hej Sloveni (osmjeh). Što mi je bilo neobično da u Hrvatskoj to možeš čuti. A pogotovo u tim krajevima gdje su oni bili baš ono.

Zoran: Dominantni. Bato, hvala vam puno za ovaj razgovor. Potrajao je pravo, izvinjavam se što smo uzeli ovoliko vremena.